

SIÓDMA KONFERENCJA Z CYKLU
„POLONICA W ZBIORACH PAŃSTW NADBAŁTYCKICH”,
WARSZAWA, 27 XI 2015 ROKU

W dniu 27 XI 2015 r. w Warszawie odbyła się kolejna konferencja z cyklu „Polonica w zbiorach państw nadbałtyckich”, organizowana przez pracowników Archiwum Głównego Akt Dawnych (AGAD), z finansowym wsparciem Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Wspomniany cykl został zainicjowany w 2009 r., a poszczególne konferencje są organizowane według klucza problemowego (np. w 2010 r. był to pokój oliwski z 1660 r. i związane z nim archiwalia, w 2011 r. – tzw. unia wileńska z 1561 r., w 2013 r. – Gdańsk i Rzeczpospolita w okresie staropolskim, a w 2014 r. – polonika heraldyczna)¹. W roku 2015 tematem przewodnim spotkania stali się „Studenci polscy w uczelniach krajów nadbałtyckich (XVI wiek – 1918 r.)”.

Po powitaniu uczestników konferencji przez Huberta Wajsa i Jacka Krochmala z Archiwum Głównego Akt Dawnych jako pierwszy głos zabrał Jan Trynkowski z Warszawy, związany z korporacją akademicką Konwent Polonia, wygłaszając odczyt pt. „«Naturwissenschaftliche Gesellschaft» (1888–1906), fikcyjna organizacja polskich studentów w Dorpacie”. Referent wychodząc od informacji na temat uniwersytetu w Dorpacie² (liczby studentów, korporacji studenckich, narodowości studiujących na uczelni w XIX – początkach XX w. itp.), zaprezentował dzieje „Towarzystwa Przyrodniczego” działającego na uniwersytecie dorpackim. Zostało ono stworzone przez członków Konwentu Polonia (powstałego w Dorpacie w 1828 r.) w celu ułatwienia funkcjonowania korporacji, oficjalnie uznawanej za nielegalną i z tego powodu szykanowaną przez władze rosyjskie, szczególnie od początku lat osiemdziesiątych XIX w. Jan Trynkowski omówił także literaturę na temat „Towarzystwa”, a przede wszystkim zachowane materiały archiwalne do jego dziejów, m.in. sprawozdania, spisy członków i wygłoszonych na posiedzeniach referatów (spośród

¹ Jedna z konferencji zaliczanych do tego cyklu została omówiona także na łamach „Zapisek Historycznych”, zob. Jacek KROCHMAL, *Drugie spotkanie problemowe „Polonika w zbiorach państw nadbałtyckich”*, *Zapiski Historyczne* (dalej cyt. ZH), t. 75: 2010, z. 3, s. 167–170.

² Uczelni, na której studiowało wielu wybitnych przedstawicieli polskiej inteligencji XIX – pierwszej połowy XX w., por. Raimo PULLAT, *Rola Uniwersytetu w Dorpacie w kształtowaniu się inteligencji polskiej w XIX w. – 1917 r.*, ZH, t. 39: 1974, z. 2, s. 31–40; Csaba János KENÉZ, *Polnische und aus Polen stammende Studenten an der Universität Dorpat 1802–1914*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung*, Jg. 39: 1990, H. 4, s. 572–603.

których wiele – jak się zdaje – było fikcyjnych i miało jedynie maskować rzeczywistą działalność „Towarzystwa” przed władzami uczelni i policją carską).

Kolejny referent, Arkadiusz Janicki (Uniwersytet Gdański), autor wielu prac traktujących o polskich studentach na uczelniach wyższych Rygi i Dorpatu w XIX – początkach XX stulecia³, przybliżył słuchaczom zagadnienie „Roli i miejsca religii i Kościoła katolickiego w życiu studentów polskich w Dorpacie i Rydze”. Na wstępie zwrócił uwagę na to, że do 1914 r. przez politechnikę ryską i uniwersytet dorpacki przewinęło się w sumie około 5000 studentów pochodzących z Polski. Mimo że wielu spośród nich było katolikami, w źródłach dotyczących życia akademickiego wątki związane z jego stroną religijną pojawiają się niezwykle rzadko. W dalszej części odczytu A. Janicki omówił funkcjonowanie kościołów katolickich w Rydze i Dorpacie (w tym ostatnim mieście dopiero w połowie XIX w. pojawiła się katolicka kaplica, a budowa kościoła trwała bardzo długo i była przerywana m.in. w okresie powstania styczniowego), zaprezentował sylwetki miejscowych duchownych katolickich (głównie na podstawie archiwaliów), ich wpływ na młodzież akademicką, wreszcie poruszył m.in. wątek działalności charytatywnej polskich studentów pobierających nauki na politechnice w Rydze.

Po krótkiej przerwie odczyt pt. „Podróże edukacyjne szlachty z województwa inflanckiego w XVIII w.” wygłosił Paweł A. Jeziorski (Instytut Historii PAN). Zajął się on bliżej zagadnieniem obecności młodzieży szlacheckiej, pochodzącej z terenu ziem łągalskich, w szkołach średnich i wyższych Europy, ze szczególnym uwzględnieniem południowego i wschodniego pobrzeża Bałtyku, jak również podróżami edukacyjnymi (głównie typu *Grand Tour*) odbywanymi w okresie baroku i oświecenia przez młodzieńców z takich rodów senatorskich dawnego województwa inflanckiego, jak Hylzenowie czy Borchowie.

Następnie uczestnicy konferencji wysłuchali referatu Marii Otto (Biblioteka Gdańska PAN) pt. „Kierunek Królewiec. Studenci Albertyny z Gdańska i okolic”. Referentka, wykorzystując przede wszystkim metrykę powstałego w 1544 r. uniwersytetu w Królewcu, scharakteryzowała grono studentów pochodzących z Gdańska i okolic, kontynuujących edukację na Albertynie do schyłku XVIII w. Wyróżniając wśród nich trzy podstawowe grupy (młodzież pochodzącą z rodzin patrycjuszowskich, z kręgów zamożnego mieszczaństwa,

³ Zob. m. in. Arkadiusz JANICKI, *Życie codzienne studentów polskich w Dorpacie w XIX i na początku XX wieku (do 1918 r.)*, [in:] *Polacy w Estonii*, red. Edward WALEWANDER (Biblioteka Polonii. Seria A. Studia, t. 16), Lublin 1998, s. 121–158; idem, *Studenci polscy na uniwersytecie w Dorpacie*, [in:] *Uniwersytet w Tartu a Polacy. Rola dorpatczyków w polskiej nauce, kulturze i polityce XIX i XX wieku*, red. Siergiej G. ISAKOW, Jan LEWANDOWSKI, Lublin 1999, s. 21–45; idem, *Studenci polscy na Politechnice Ryskiej w latach 1862–1918*, t. 1: *Rys historyczny*, Gdańsk 2005; t. 2: *Album Academicum Polonorum*, Gdańsk 2005.

wreszcie perspektywicznych studentów z ubogich rodzin, studiujących dzięki stypendiom), przedstawiła – na wybranych przykładach – ich akademickie drogi i późniejsze losy. Główny nacisk M. Otto położyła na te osoby, które po zakończeniu edukacji akademickiej powróciły do Gdańska i swoje dalsze losy związały ze służbą miastu.

Kolejny odczyt, noszący tytuł „Archiwum Konwentu Polonia: zarys dziejów i zawartości zespołów”, został zaprezentowany przez Karola Dowgiałę z Warszawy. Referent przedstawił w nim losy archiwum Konwentu Polonia, które już w 1832 r. zostało – w obawie przed carską policją – przekazane zaprzyjaźnionej korporacji i wkrótce częściowo zniszczone. Kolejne dotkliwe straty archiwum poniosło w 1882 r. w wyniku pożaru. Późniejsze dzieje archiwum Konwentu Polonia były równie burzliwe. Po pierwszej wojnie światowej było ono przechowywane w Wilnie, skąd część zbiorów trafiła w 1930 r. do Warszawy. W okresie okupacji niemieckiej zasób archiwum uległ daleko idącemu rozparcelowaniu, część znalazła się bowiem w Londynie, część z kolei trafiła np. w ręce zaufanych filistrów. Efektem tych perturbacji jest aktualne rozmieszczenie zbiorów. Przechowywane są one mianowicie w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim, dawnej Bibliotece im. Wróblewskich w Wilnie (aktualnie: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka), Instytucie Polskim im. gen. Sikorskiego w Londynie, poznańskim Archiwum Polskich Korporacji Akademickich, wreszcie znajdują się w rękach osób prywatnych. Badacz szerzej omówił również te archiwalia, które reprezentują tzw. okres dorpaccki w dziejach Konwentu Polonia. Z tego okresu zachowały się: uchwały konwentu (przełom XIX i XX w.), akta sekretariatu (1883–1898), bruliony protokołów z posiedzeń konwentu (1883–1893) oraz ciekawy zbiór fotografii. Referent podkreślił również, że materiały przechowywane w dawnej Bibliotece im. Wróblewskich (m.in. akta sekretariatu, sądowe, w tym Sadu Honorowego, dalej protokoły, sprawozdania, dokumentacja finansowa, ewidencja członków, wygłaszane podczas spotkań referaty, a także np. szkice i projekty kwater, mebli i mundurów), jakkolwiek niezwykle interesujące, pozostają jednak uporządkowane w niewielkim stopniu.

Jako ostatni głos zabrał Hubert Wajs (AGAD), który przedstawił uczestnikom konferencji „Materiały dotyczące studentów polskich w Dorpacie z XIX i początku XX wieku (informacja o stronie www)”. Są to kopie (cyfrowe) akt personalnych studentów, dyplomów, w tym również prac magisterskich, przechowywanych w zespole nr 402 w Archiwum Historycznym w Tartu. Dzięki współpracy ze stroną estońską skopiowano wszystkie materiały, które były związane z osobami urodzonymi na terenie Polski, studiującymi na uniwersytecie w Dorpacie. Część spośród tych materiałów (starsze dokumenty, z tzw. okresu niemieckiego w dziejach dorpacckiej uczelni) jest już dostępna na stro-

nie AGAD, reszta – szacunkowo nawet około 50 tysięcy skanów, głównie dokumentów spisanych cyrylicą – pochodząca z tzw. okresu rosyjskiego (lata osiemdziesiąte XIX w. – 1917 r.), pozostaje w opracowaniu i zostanie udostępniona w całości najpewniej w 2016 r. Jak zaznaczył H. Wajs, kryterium oceniania „polskości” materiałów przeznaczonych do skanowania pozostawia wiele do życzenia i nie gwarantuje tego, że wszyscy polscy studenci zostali tu uwzględnieni.

Referaty wygłoszone podczas konferencji, zgodnie z długoletnią tradycją, zostaną opublikowane, najprawdopodobniej w rozszerzonych wersjach, na łamach czasopisma „Miscellanea Historico-Archivistica”, wydawanego przez Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Pozostaje mieć nadzieję, że znajdą się tam również referaty, które pojawiły się w programie konferencji, ale ostatecznie nie zostały wygłoszone. Mam na myśli odczyty: Katarzyny Bożeńskiej z Uniwersytetu Warszawskiego („«Peregrinatio» jako temat oracji wygłaszanych przez studentów z Rzeczypospolitej na zakończenie nauki w uniwersytetach niemieckich w 1. połowie XVII wieku”), Ewy Lichnerowicz z Biblioteki Gdańskiej PAN („Studenci Albertyny – właściciele i autorzy wpisów w sztambuchach PAN Biblioteki Gdańskiej”) i Michała Laszczkowskiego z Towarzystwa Tradycji Akademickiej („Dorpacki pojedynek Benedykta Dybowskiego”).

Kończąc obrady, J. Krochmal i H. Wajs zapowiedzieli organizację kolejnej, ósmej już konferencji z cyklu „Polonica w zbiorach państw nadbałtyckich”. Odbędzie się ona pod koniec listopada 2016 r. i zostanie poświęcona zagadnieniom z zakresu spraw wyznaniowych.

Paweł A. Jeziorski (Toruń)